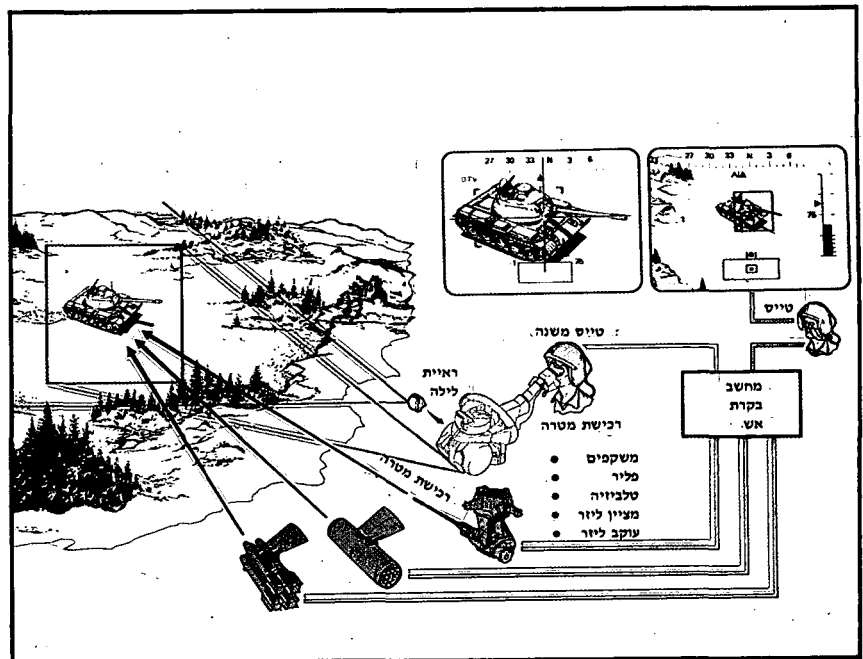
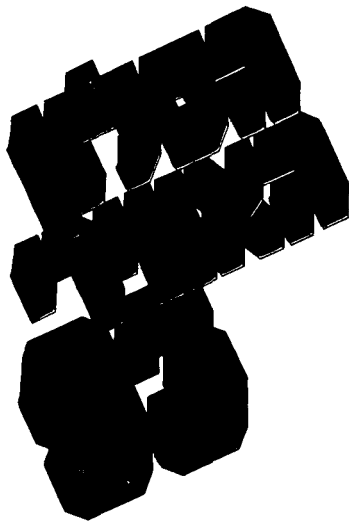

נותרו F-20 טייגר שארק ("כריש-נמר")
 היה מטוס הקרב החדש ביותר בסלון האוויר.
 מטוס מאך-2 זה מונע ע"י מנוע F-404 של גנרל-אלקטריק.
 17000 ליברות סחב, המעניק לו שיעור טיפוס של
 52,800 רגל בדקה, בגובה פני הים.
 בעל יכולת נעילה תוך כדי סריקה,
 AN/APG-67 (V) look up and look down (look up and look down) בטווחים גדולים.
 (Head-up display) ומבלי להשפיל את עיניו אל תוך התא.
 החימוש כולל שני תותחי 20 מ"מ, 6 טילי סידוידר (במשימות אוויר-קרקע)
 אוויר-אוויר) R-6800 ליברות חימוש (במשימות אוויר-קרקע).

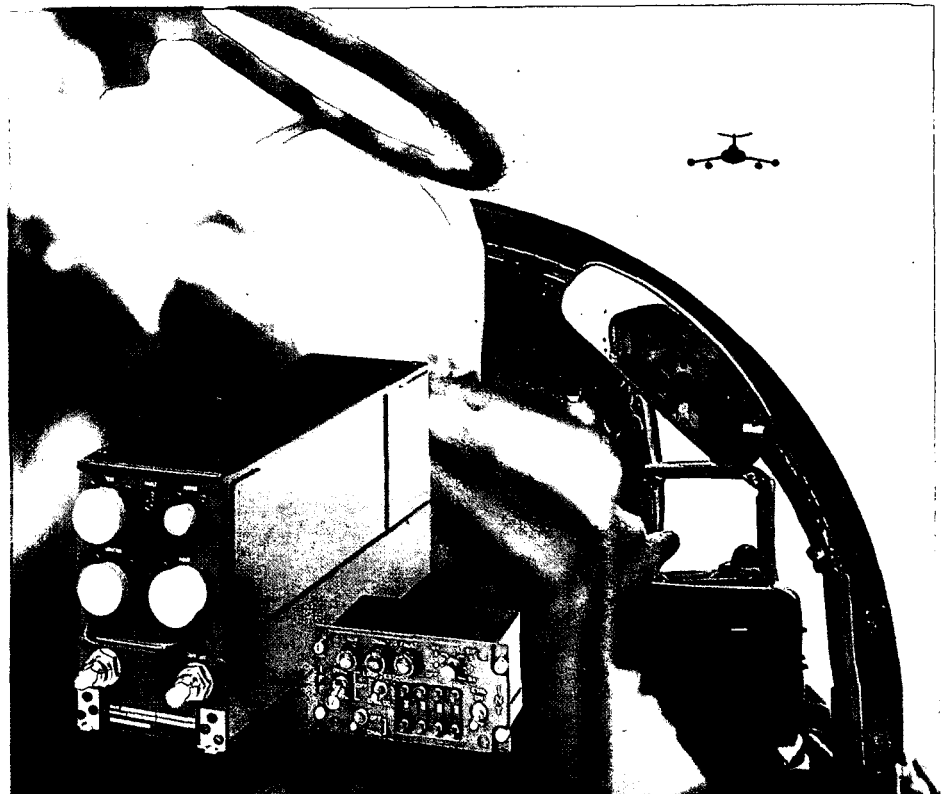
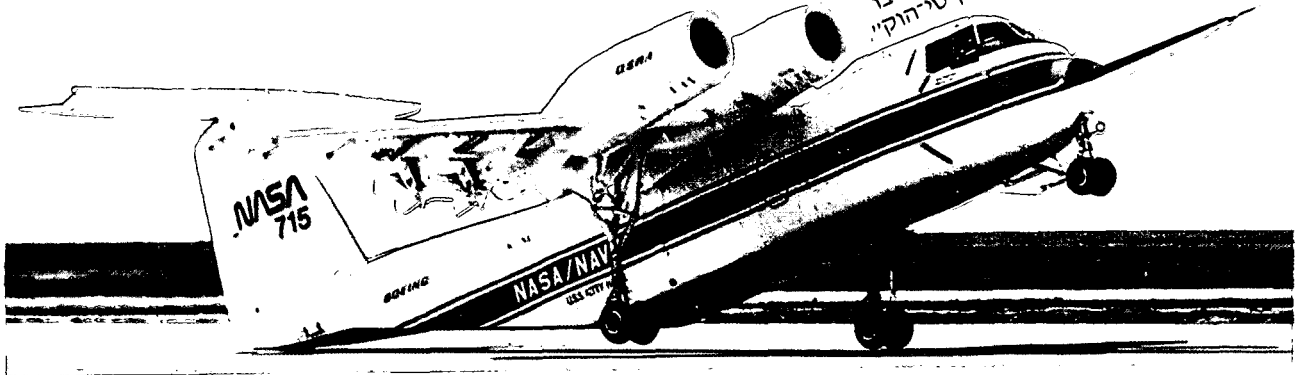

בלט מסוק ה-AH-64A "אפאש" של חברת יו.
 מסוק זה מצטיין בכח אש גדול: תותח שרשרת
 30 מ"מ אוטומטי עם 1200 פגזים,
 16 טילי "הלפיר", או רקטות 2.75 אינץ'
 כדורים ופגזים, וכן בעמידות כנגד פגיעות
 מערכת רכישת המטרה שלו
 (TADS - Target Acquisition and Designation System)
 מאפשרים טיסה לילה של הטייס
 אוויר גרוע. המערכת מצוידת גם במצוין
 ועוקב לייזר, והיא מסוגלת להאיר
 על מטרות בקרן לייזר ולבצע עיקוב אוטומטי
 אחרי המטרה עד שיגור הטיל אל הכתם.
 (ראה חגי הזקני, "מסוק התקיפה בצבאות
 העולם" מערכות 272, פברואר 1980, 10-13).
 עם מערכות TADS/PNVS מתוצרת
 מרטין-מריאטה, בחרטום

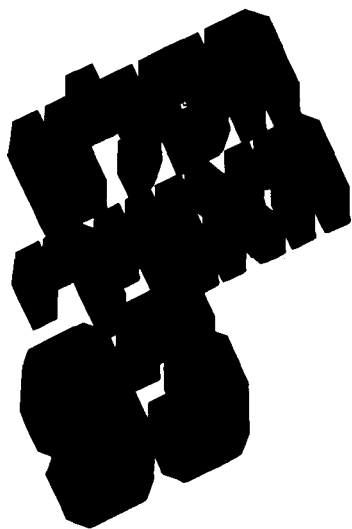

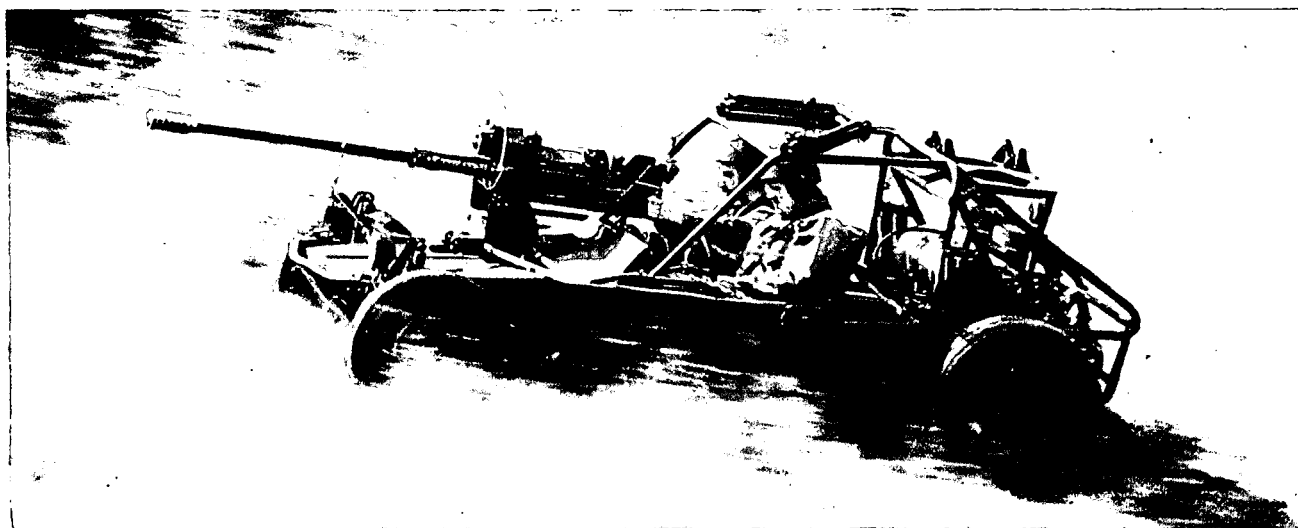
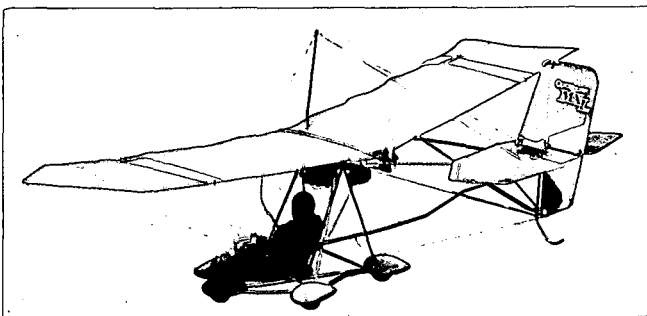
אחד החידושים הבדורים בתחום המטוסים היה
המראה-נחיתה קצרה) QSR-A שקט למחקר, שפותח על ידי מרכז המחקר
מטוס זה אינו אב-טיפוס אלא מהווה אמצעי לחקר אפשרות של
שילוב הנ"ק עם טיסה במהירויות ובקיבולים הנחוצים בתעופה האזרחית.
החברה בואינג פיתחה עבורו כנף מיוחדת עם ארבעה מנועי סילון עיליים.
האוויר הנפלט מהמנועים זורם על פני הכנף (upper-surface blowing).
במראה או נחיתה קצרה יורדים המדפים לזווית של 50° .
מטוס חלק מהזרימה כלפי מטה, וגורמים לעילוי מוגבר למטוס.
בתפעול המטוס רעש, דבר שיסייע
על כך שלמטוס צפויות גם משימות צבאיות
כמוצאה ממיקום המנועים, הנעשים בו
על סיפון נושאת המטוסים "קטי-הוק".

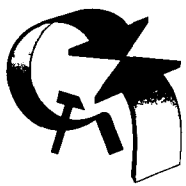

מערכת זע"ט (זיהוי עמית טורף)
מערכת זו מבחינה באופן עצמאי
בין מטוס ורידתי למטוס אויב
ויכולה לשמש לליווי מטוס מתדלק,
וכן לזיהוי כלי שיט.

מתקן לרכישת מטרה ולציונה
 (TADPOLE — Target Acquisition and Designation on a Pole)
 מתקן זה, המורכב על רכב מתאים,
 המתנשא לגובה 17 מ' — לרכוש את המטרה ולציון אותה.
 לצד מטוסי הענק המסחריים, מטוסי הקרב והמסוקים, שהוצגו בסלון,
 בלטו הגלשונים הממונעים מתוצרת חברת אייפר (Eipper) שבקליפורניה.
 כלים אלה זוכים להד גדול בקרב חובבי הטיס שידים שבקליפורניה.
 לקנות מטוס של ממש, ומשטרות רבות מגלות בהם עניין.
 לפני מלחמת שלום הגליל הוצגו לישראל בכלי מעין זה.
 בתמונה: הגלשון הממונע Quicksilver MXL מתוצרת אייפר.
 לחזור לתחום ישראלי נסיון של מחבלים, לחדור לתחום סוכל נסיון של מחבלים.
 משקל ריק: 252 ליברות, אוויר 18 רגל, גובה 10 רגל.
 מנוע בעל 33.5 כ"ס, הצורך בין 2 ל-4 גלונים בשעה.
 בצוים: מרחק ריצת המראה נחיתה 75 רגל (כ-25 מטרים),
 שיעור טיפוס 850 רגל/דקה, מהירות מרבית בגובה פני הים — 61 מי"ש,
 סיג רום 10,000 רגל, שהיה באוויר — כשעתידים.
 חברת אמרסון הציעה בסלון את רכב הסער המהיר שלה.
 זהו רכב קטן השוקל 1540 ליברות, ומסוגל לנוע במהירות מרבית של
 130 קמ"ש, עם 3 — 4 אנשי צוות. מנוע האבק שלו, בן 90 כ"ס,
 מאפשר לו להאיץ מ-0 ל-100 קמ"ש תוך 12 שניות. בין מנוון אפשרויות
 החימוש שלו: תותח 30 מ"מ, מקלע 0.5, טיל טאן, מטליר 40 מ"מ.
 רכב זה ניתן לשימוש בתצורה בלתי מאוישת, למשימות סיור ל"א, וציון מטרת

השקפות צבאיות

לנין אימץ את השקפתו של קלאוזוביץ כי "המלחמה היא המשכה של המדיניות באמצעים אחרים", ואכן אמירה זו משקפת תפיסה מרכסיסטית-לניניסטית טבעית. באורח מפתיע, במשך כחמש עשרה השנים האחרונות היו מספר הוגי דעות סובייטיים (בעיקרם, אך לא רק, אזרחים) שהתרשמו כל כך מחוסר התועלת ומהסכנות הנוראות של כל מלחמה גרעינית עולמית (ולמעשה — של כל מלחמה העלולה להסלים עד כדי מלחמה כזו), עד כי חלקו על תפיסה זו. על אלה נמתחה ביקורת, ודבריהם הופרכו, על-ידי דוברים אחרים, בעיקר אנשי צבא.

השאלה צפה ועולה מדי פעם: מדוע קיימת המחלוקת? והתשובה היא, שבעיקר מפני שאין שני הצדדים עוסקים בדיון תיאורטי, אלא בוויכוח פוליטי בעל חשיבות פוטנציאלית ניכרת לתכניות הצבאיות, ואולי אף למדיניות הצבאית. לאמתו של דבר, שני הצדדים מסכימים להנחה המעשית הבסיסית שהמלחמה היא עניין של מדיניות, או הנעה פוליטית; שני הצדדים מסכימים אפילו לעובדה שאין במלחמה גרעינית תועלת כדי לקדם ענייני מדיניות. המחלוקת היסודית האמיתית נסבה על השאלה אם מלחמה היא בלתי מבטיחה ומסוכנת עד כדי כך שלעולם לא תפרוץ. לשאלה מעין זו השלכות מרחיקות לכת על הצרכים הצבאיים. האם די בכוח מרתיע? ואם תפרוץ מלחמה, האם דרושה יכולת לחימה כדי להשיג "ניצחון פירוס"?

בתחילת שנות הששים ובאמצעיתן, לאחר שהייתה הסכמה כללית על התיזות בדבר היותה של מלחמה גרעינית דבר שניתן למנועו, בדבר חוסר הצורך וחוסר התועלת שבה, החלו כרושצ'וב ורבים מהתומכים בדעותיו הזוטרים ממנו לטעון, כי המלחמה הגרעינית מבשרת את סופה של הציביליזציה בעולם, ולפיכך לא רק שאין לקבלה אלא אין להעלותה כלל על הדעת. אחד הפרשנים האזרחיים בנושאים מדיניים וצבאיים פיתח טיעון זה עד כדי כך שגרס, כפראפראזה על קלאוזוביץ (ולנין): "אין המלחמה אלא המשכו של הטירוף". אמירה זו, כאמירות רבות אחרות, נעשתה בהקשר ההתנצחות האידאולוגית-פוליטית של הסובייטים עם הקומוניסטים הסינים. הקו הסובייטי הצבאי השמרני יותר היה שיש להדגיש

העצמה הצבאית הסובייטית היה, בעקביות, להניא את המעצמות האימפריאליות ליסטיות מלעשות שימוש בעצמה הצבאית שלהן נגד ברית המועצות (ומאוחר יותר — גם נגד הארצות האחרות במחנה הסוציאליסטי), תוך מאמץ לסכל את מהלך הקדמה של ההיסטוריה המונע על ידי דינמיקה מהפכנית חברתית כלכלית, ולא על-ידי כיבושים צבאיים. הסובייטים רואים גם שימושים חשובים בים אחרים, המוכתבים אידאולוגית, לעצמה הצבאית, אבל המסגרת המרכסיסטית-לניניסטית האידאולוגית הבסיסית מייצרת לעצמה הצבאית הסובייטית תפקיד מרתיע בעיקרו.

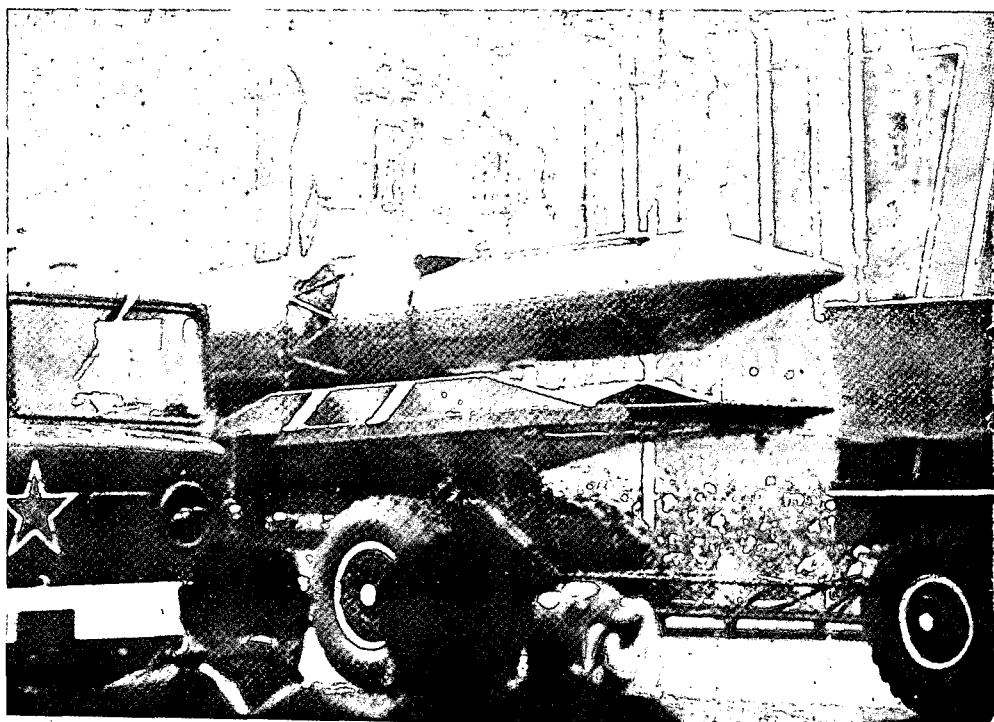
אף על פי כן ניצבו הסובייטים בפני דילמה דוקטרינרית. בעודם משליכים מהם והלאה את ההשקפות הסטליניסטיות בדבר היותה של המלחמה בלתי נמנעת, ובדבר תפקידה ההכרחי או הרצוי כנרצת של התפשטות הסוציאליזם בעולם, חייבים הקומוניסטים להניח שהסוציאליזם נועד לשרוד, ואף לצאת כמנצח, גם אם תתרחש שואה גרעינית עולמית. אם יטשו בגלוי השקפה זו, עלול הדבר להעמיד בספק את כל השקפת עולמם ואת בסיס הלגיטימיות שלהם. מכאן נובעים האישורים החוזרים ונשנים של הביטחון בניצחון הסופי של הסוציאליזם, גם אם תפרוץ מלחמה גרעינית עולמית, למרות מאמצי הסובייטים למנועה.

(המשך מעמ' 28) כדי להגן על העניין הסוציאליסטי, ואם יש צורך — אפשר להפעילו כדי לקדם עניין זה, אבל אין הוא נתפס כגורם המכריע בקידום התהליך ההיסטורי; תהליך זה יתקדם כאשר יבשילו התנאים כתוצאה מפעילות טבעית של המעמדות העמלים המתעוררים.

לאחר כישלונה של "המהפכה העולמית" בעקבות סיומה המוצלח של מלחמת האזרחים הרוסית, נפתה המדינה הסובייטית החדשה לבניין ושיקום, ולאחר מכן להשגת "סוציאליזם במדינה אחת". ניתנה עדיפות לפיתוח כלכלי ולהבטחת השליטה הפוליטית. העצמה הצבאית הייתה משנית בחשיבותה; תפקיד המפתח של העצמה הצבאית בהקשר של הסוציאליזם העולמי נתפס כהבטחת קיומה של המדינה הסוציאליסטית הראשונה. למרות שהביטוי לא היה רחוק אז, הייתה ההרתעה מפני התערבות צבאית מחודשת מצד המעצמות הקפיטליסטיות התפיסה האסטרטגית הבסיסית. מאוחר יותר, כאשר המדינה הותקפה, היה תפקידם של הכוחות המזוינים, כמובן, להגן ולהביס את התוקף.

תפיסה הרתעתית דומה משלה בכיפה מאז מלחמת העולם השנייה — להוציא את העובדה שעתה קיים מחנה, או חבר עמים סוציאליסטי, ויש הכרה שבעידן הגרעין העצמה הצבאית הרבה יותר מסוכנת וחשובה. תפקידה העיקרי של

המצעד בכיכר האדומה — אמצעי התראה סובייטי לעולם המערבי

את הסיכון שמלחמה כזו עלולה לפרוץ ואת הצורך בכוחות צבאיים סובייטיים רבי עצמה כדי להרתיע מפניה, תוך הסכמה שאין במלחמה כל טעם כהמשכה של המדיניות, כאופציה פוליטית העומדת לרשות ברית המועצות.

דוברים צבאיים אחרים הבחינו בין המלחמה כהמשכה של המדיניות — גירסה שחזרה ואושרה — לבין המלחמה כמכשיר מועיל בידי המדיניות — דבר שהסתבר יותר ויותר כשגוי. אולם דוברים אחרים הדגישו את הצורך ביכולת לנהל מלחמה ולנצח בה, אם אין מנוס מכך.

ב-1965 טען מייזר-גנרל ניקולאי טלנסקי המנוח, לשעבר עורך הביטאון הצבאי התיאורטי "המחשבה הצבאית", ו"רביזיוניסט" מוצהר, כי: "בימינו, אין אשליה מסוכנת יותר מאשר הרעיון שמלחמה תמריר-גרעינית יכולה לשמש מכשיר של מדיניות, ושאפשר להשיג יעדים מדיניים על ידי שימוש בנשק גרעיני, ולשרוד..." מספר סופרים צבאיים סובייטיים חלקו לאחר מכן על השקפתו של טלנסקי (ומתחו עליו ביקורת), בטענה שהיא מסוכנת מבחינה מעשית, מפני שהיא משמיטה את הקרקע מתחת להיגיון שבהחזקת כוחות צבאיים גדולים כנדרש, ולאו דווקא משום שהיא שגויה מבחינה תיאורטית.

סופרים אורחיים אחרים הדגישו מאוחר יותר את טבעה הגורף-כל של מלחמת עולם גרעינית, והצביעו, בבירור על העובדה שבמלחמה מעין זו לא יהיה שום "מנצח" של ממש. אחדים מסופרים אלה מילאו תפקידים קרובים לתפקידיהם של מנהיגים פוליטיים. היו גם מספר טיעונים-שכנגד, בדרך כלל על-ידי סופרים צבאיים תיאורטיקנים, שתקפו בעיקר את השלכות הדיונים הללו על העצמה הצבאית הסובייטית כגורם מרתיע, אבל גם על יכולתה לנהל מלחמה ולנצח בה, אם תפרוץ אי פעם מלחמת עולם גרעינית. (אולם לאחרונה, כפי שנראה בהמשך, עשו אחדים מסופרים אלה תפנית חדה ואימצו את הדעה שעליה מתחו ביקורת קודם לכן.)

בניתוחים מסוימים נעשה ניסיון ליישב את ההשקפות המנוגדות. ד"ר טרופימנקו, למשל, ציטט את "התיזה הלניסטית ביחס לעובדה שהמלחמה היא המשכה של המדיניות... באמצעים אלימים", כתיזה שאינה עוד "מכשיר שימושי, למעשה, של מדיניות, כאשר תוך כדי מאבק לנצחון עלול התוקף עצמו להישמד". הוא תולה את הסיבה העיקרית לנטישת המלחמה כמכשיר שמיש ומועיל

לא בטיבם ההרסני של כלי הנשק עצמם, כשהוא טוען כי "האימפריאליזם לא יהסס לעשות שימוש בכל נשק שהוא כדי לממש את יעדיו", אלא בעובדה ש"לצד שכנגד יש אמצעים מקבילים שיעמדו לרשותו בשעת עימות פוטנציאלי", ובכך הוא מצדיק את הצורך לקיים כוח צבאי חזק כגורם מרתיע (ואולי אפילו המסוגל לנהל מלחמה), כדי לתמוך בהרתעה ההדדית. "המחשבה הצבאית", הביטאון המסווג החשוב של המטכ"ל הסובייטי, מהווה מקור חושפני במיוחד כדי להפיץ אור על ה"וויכוח" ביחס לתפקידה של המלחמה בעידן הגרעיני. תפוצתו מוגבלת לקצינים סובייטיים, ומשום כך הינו חפשי יותר, יחסית, מדאגה ביחס להשפעתו על המוני החיילים הפחות מתוחכמים ועל קהל קוראים סובייטיים המורכב מהדיר טות — או על קהל שאינו סובייטי. שר ההגנה באותם ימים, המרשל רודיון מליני-ובסקי, ציין בפקודה שלא פורסמה (פקודה מס' 303 מה-6 בנובמבר 1965), כי "המחשבה הצבאית" "הוא הכלי התיאורטי הצבאי העיקרי של משרד ההגנה של ברית המועצות", וכי "הוא ממלא תפקיד חשוב בליבו בעיות צבאיות-תיאורטיות".

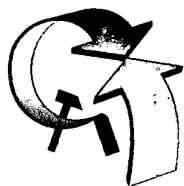
מתוך הנחיות רשמיות ודיונים אחרים שפורסמו ב"מחשבה הצבאית" עולה בבירור שמאז מחצית שנות הששים ראה הפיקוד הצבאי הסובייטי צורך להתכונן למלחמות אפשריות שונות, ובכלל זה מלחמות שאינן גרעיניות וגרעיניות כאחד. אולם צורך זה בא לידי ביטוי אך ורק במונחים של אופציות תגובה גמישות כדי לעמוד בפני פעולות צבאיות אפשריות שונות מצד המערב. יתר על כן, לדברי קולונל-גנרל פובאלי, ששימש אז כקצין המבצעים הראשי במטה הכללי: "יהיה אשר יהיה האופי שתלכש המלחמה, היא תהיה סכנה חמורה לכל המין האנושי. זוהי הסיבה שהמפלגה והממשלה שלנו מנהלות מאבק נחרץ להרחקתן של המלחמות מהוויתור של החברה האנושית כדי ששום מדינה לא תפעיל לעולם כוח נגד מדינות אחרות כדי להשיג מטרות פוליטיות או כדי ליישב שאלות בינלאומיות שנויות במחלוקת."

אולם למען הדיוק יש לציין שבדוקטרינה הצבאית הסובייטית קיימים ניתוחים רבים בשאלה כיצד לנהל מלחמה גרעינית, אם תתרחש כזו. בדרך כלל אין ניתוחים אלה עוסקים בשאלת תפקידה של המלחמה. אולם ניתוח אחד כזה עוסק במישרין, בגילוי לב ובפרטות בוויכוח על "סופה של הציביליזציה" ומספק זוויות

ראיה נוספות. הניתוח הופיע ב-1968, לאחר סדרת ויכוחים בעיתונות בשנים 1965 עד 1967, והתייחס במיוחד למאמר מאת א"י קרילוב שהופיע ב-"Problems of Philosophy" במארג 1968 (ושהוזכר כבר לעיל). ששה חדשים אחרי פרסום המאמר הנזכר פרסם מייזר-גנרל ק' פובארכ, סגן מפקד המכללה של המטה הכללי, מאמר מזים, נצחני ונוקב.

גנרל פובארכ קובע כי ההשקפה ש"מלחמת עולם גרעינית תבשר את קץ העולם" ואת כיליונה של האנושות כולה, וכי במלחמה מעין זו "לא יהיו מנצחים או מנוצחים" זכתה לפופולריות רבה במערב. הוא ממשיך ואומר שרעיונות אלה "פילסו להם דרך גם אל העיתונות שלנו", בצטטו במיוחד את מאמרו של קרילוב. פובארכ טוען שהאימפריאליזם איבד את העליונות הצבאית שלו אחת ולתמיד, וכי זה מכיר "במידה מסוימת" במצב הצבאי-אסטרטגי החדש שנוצר בעולם. במאמרו, שנכתב בדיוק בשעה ששיחות סאלט היו אמורות להיפתח, מציין פובארכ כי "החוגים השליטים במדינות האימפריאליסטיות עושים אפילו ויתורים מסוימים בשאלות של פירוק חימוש גרעיני". אולם, הוא מדגיש, האימפריאליסטים לא נטשו רעיונות של מלחמה מקדימה, או אפילו מלחמה מונעת. "דבר זה", טוען הוא, "הינו ללא ספק הימור הרפתקני, אבל אין כל הוכחה של ממש שהוא נזנח כבר על ידי המטות הכלליים של מעצמות המערב, ומעל לכל — על ידי הפנטגון." קרילוב לא טען זאת, אבל אין ספק שבפובארכ — ובוודאי גם רבים מעמיתיו, זקוקים לשכנוע נוסף, או שהם נרתעים מלהכיר בעובדה שהמערב הורתע, למעשה, בצורה יעילה. מסקנה אחרונה זו עולה מתוך דבריו: פובארכ אינו מוכן לוותר על קו טיעון זה כדי להצדיק התעצמות צבאית סובייטית נוספת.

פובארכ קובע (לא בלי צדק) שקרילוב אינו רואה מנצח במלחמת העולם הגרעינית — שני הצדדים יישמדו. לאחר מכן הוא אומר כי "מאוחר יותר נשוב ונעריך דעה זו. עתה נדגיש כי מנקודת הראות של ההגנה על המולדת הסוציאליסטית אי אפשר להציב את השאלה ולהשיב עליה בצורה כזו." בניסוח חושפני זה מודה פובארכ כי לבד משאלת תקפותה של דעתו של קרילוב, אפילו עצם הצגת השאלה בצורה כזו גורמת נזק לצידוק שבדרישות ביטחון של הסובייטים. והוא ממשיך ומודה: "אין ספק שמלחמת עולם גרעינית

היבט אחר בדעותיו של קרילוב מפריע מאוד לפוכארכ. קרילוב טוען שידעת המצב האמיתי תחזק את המוראל של צבאות הסוציאליזם. הגנרל מעיר: "הגיון מפתיע: לחזק את המוראל של הגייסות על בסיס הכרתם בחוסר התקווה של המאבק שאליהם הם מתכוננים; תכונות מוראל הלחימה של החיילים הסובייטיים מעוצבות על בסיס האידאולוגיה של המרכסיזם-לניניזם אשר... נוסכת בהם ביטחון בלתי מעורער בכך שכוחות הסוציאליזם אינם ניתנים כלל להשמדה ובנצחונם הסופי."

בסכמו נקודות אחרונות אלה קובע פוכארכ: "דעותיו של המחבר (קרילוב) בשאלת היכולת והמשימות של האסטרטגיה הצבאית של המדינות הסוציאליסטיות בזירה הגרעינית העולמית אינן קבילות בלא צל של ספק."

גנרל פוכארכ מסיים את מאמרו באיזכור מהדהד למדיניות של נטישת דרך מלחמת העולם הגרעינית ושל מניעת מלחמת העולם על ידי הרתעה: "המורעות לאפשרות של ניצחון המדינות הסוציאליסטיות במלחמת עולם גרעינית, דבר ברור לחלוטין, אין פירושה בשום פנים הצדקת ליכוייה של מלחמה כזו או פתיחה בה. המפלגה הקומוניסטית של ברית המועצות ומפלגות מרכסיסטיות-לניניסטיות אחרות דוחות באופן החלטתי את ההצהרות חסרות האחריות בעניין זה הנשמעות מפי ההרפתקנים בפיקין, אלה המדברים בלא חשך על היותה של מלחמת עולם גרעינית דבר רצוי מנקודת הראות של המהפכה העולמית של הפרולטריון, והטוענים שמלחמה כזו תמלא, כביכול, את התפקיד של 'גשר' אל העתיד המזהיר של האנושות. הקומוניזם אינו זקוק למלחמות כדי להנהיג באופן סופי

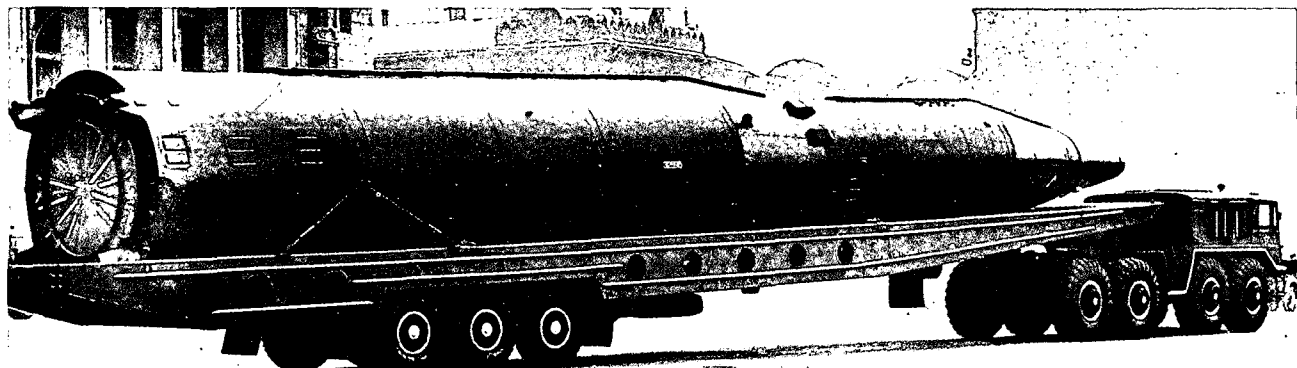
הוא מעדיף להאמין "שכדי להסביר להמונים את טיבה האמיתי של מלחמה גרעינית יש צורך, אפוא, להחדיר להכרתם לא רק את הפשע שבפתיחת מלחמה כזו על ידי האימפריאליסטים, אלא גם את הצדק שבתגובה הולמת נגד התוקפן. בצורה כזו, ורק בצורה כזו, אפשר להציב את הבעיה ולהשיב עליה מנקודת הראות של ההגנה על המולדת הסוציאליסטית והאינטרסים של הקומוניזם הבינלאומי וכל המין האנושי המתקדם."

פוכארכ מוטרד גם מהיבט אחר של ההדגשים ששם קרילוב על אי הסבירות של מלחמת עולם גרעינית, ועל התייחסותו החטופה לאסטרטגיה הצבאית כאל דבר הישים בעיקרו רק למלחמות מוגבלות אפשריות. ושוב אומר הגנרל: "ומה יקרה אם האפשרות של מלחמת עולם גרעינית תהפוך בכל זאת למציאות אכזרית ותפתח למלחמה של ממש? במקרה כזה — וכל תכנון של המאמר (של קרילוב) מוביל לכיוון זה — יתהווה מצב שבו התפיסה של 'ניצחון צבאי' איננה מתקבלת, וה'אסטרטגיה הצבאית, האסטרטגיה של ניהול מלחמה, מאבדת את משמעותה'. במלים אחרות, הכוחות המזוינים של המדינות הסוציאליסטיות של ימינו, לא יוכלו — כעיקרון — להציב לעצמם כיעד את הבסת האימפריאליזם ומלחמת העולם הגרעינית שיתפתח בה, ולא יוכלו לקבל על עצמם את המשימה של השגת ניצחון במלחמה כזו; המדע הצבאי שלנו לא יכין אפילו אסטרטגיה לניהול המלחמה, מכיון שזו איבדה את משמעותה וערכה... במקרה כזה אין כל משמעות לקריאה להעלות את רמת הכוננות הקרבית של הכוחות המזוינים שלנו ולשפר את יכולתם להדוף כל תוקפן." ברור למדי מה טורד את מנוחתו של גנרל פוכארכ. זהו ערעור היסודות של כל הטעם לתמיכה במאמצים הצבאיים הסובייטיים.

תגורם לסיכונים חסרי תקדים לכל המין האנושי, והמפלגה והממשלה שלנו עושות הכל כדי למנוע זאת. זוהי אחת המשימות החשובות ביותר של מדיניות החוץ של ברית המועצות... אולם, אם יפתח האימפריאליזם הבינלאומי במלחמה גרעינית, הקדמה של המדיניות הסוציאליסטיות ובעלות בריתן המרכסיסטיות-לניניסטיות לא תשותק מאימה, והן לא יניחו את נשקן כפי שהיו אויבי השלום והסוציאליזם רוצים לראות."

פוכארכ טוען כי "עוצמתם הצבאית של ברית המועצות והמחנה הסוציאליסטי כולו מרתיעה את האימפריאליזם, אבל אינה מהווה ערובה מוחלטת נגד... מלחמה." למרות שקיימת הרתעה מפני מלחמה ואין פריצתה סבירה, אין המלחמה בלתי מתקבלת על הדעת, ויש להתכונן לקראתה תוך "עירנות" ותוך פיתוח "יכולת להדוף תוקפנות". לאחר מכן דן פוכארכ בהשפעת טיעוניו ומסקנור תיו של קרילוב: "... הקורא עלול להתרשם שנגזר דינם של המדינות הסוציאליסטיות ושל המין האנושי כולו עקב מלחמה עולמית תרמור-גרעינית... ההנחה שלא תהיה מלחמה גרעינית כוללת, וכי אם זו תפרוץ אפשר יהיה להתמודד בה, בדרך כלל אינה מובאת בחשבון..."

"ובכן, מה יקרה אם מצב כזה לא יתרחש, והאימפריאליסטים יפתחו למרות הכל במלחמה גרעינית כוללת? האם יהיו למדינות הסוציאליסטיות יעדי מדיניות חוץ כלשהם במצב כזה, והאם אפשר להשיגם?... ההנחה היא שבמלחמה גרעינית כוללת יקיצו הקץ על העולם, ואין לדבר כלל על מדיניות כוללת." לאחר מכן מצטט פוכארכ מדברי קרילוב על הצורך בהכרת התוצאות ההרסניות הכבירות של מלחמת עולם גרעינית, כדי לסייע במניעתה של מלחמה כזו. פוכארכ מגלה חוסר שביעות רצון מוחלטת מניסוח זה.

הרתעה הדדית וההחלטה הסוביי-טית בענין סאלט

יש יסוד להאמין שההצעות האמריקניות משנת 1967 ו-1968 לקיים שיחות דו-צדדיות על הגבלת החימוש האסטרטגי (סאלט), וביחוד ההדגשה על ההימנעות ממרוץ חימוש במערכות נגד טילים בליסטיים, עלו בקנה אחד עם השיקולים הסובייטיים הפנימיים ביחס להשלכות על ביטחונם שלהם ועל תכניותיהם הצבאיות לעתיד, בקשר להשגת ההרתעה ההדדית הממששת ובאה. בעוד שבארצות הברית נחזתה ההרתעה ההדדית מזה זמן רב, אף על פי כן היה כזה משום סטיה מן העליונות האמריקנית שקדמה לכך ומיכולת תגובה אמריקנית מובטחת שאין לה תשובה הולמת. אולם לגבי הסובייטים פירוש הדבר היה להשיג בפעם הראשונה יכולת מהלומה שנייה של ממש, ומנקודת ראותם חל שיפור ניכר בביטחונם לא רק נגד מהלומה אמריקנית ראשונה אפשרית, אלא גם לעומת לחצים דיפלומטיים-צבאיים הנשענים על "עמדת הכוח" האמריקנית העדיפה, המבוססת מצידה על מונופולין בתחום יכולת מהלומה שנייה בטוחה.

בחילופי הדברים שקדמו לשיחות סאלט בשנים 1967 ו-1968, ובשלבי הפתיחה המכריעים של השיחות, הפגינה המנהיגות הסובייטית הסכמה ברורה גוברת והולכת להרתעה הדדית ומחויבות לה, וכן מודעות לתפקיד שהגבלות על

על התוקפן, מפני שניסוח כזה תואם יותר את הרגישות האידאולוגית (לעומת יכולת "ההשמדה ההדדית המובטחת"), מאשר הרעיון שאפשר יהיה לראות בברית המועצות תוקפן פוטנציאלי שיש צורך, משום כך, להרתיעו; רק היריבים (ארצות הברית, ובמובן רחב יותר — האימפריאליסטים, וכן הקומוניסטים הסינים) מתוארים כתוקפנים-בכוח. נוסף לכך, ניסוח מעין זה מונע הזדהות עם תכנה המדויק של התפיסה האמריקנית בדבר "ההשמדה הדדית מובטחת", המבטאת לעתים קרובות ביכולת "נגד נכסים" להשמיד חלק מסוים מהתעשייה של היריב ואוכלוס-ייתו. פירוש אמריקני זה הרכה יותר מצומצם מההכרה הסובייטית בהרתעה הדדית הנשענת על יכולת הדדית לתגובה הרסנית שיוזם מלחמה פוטנציאלי והגיוני לא יוכל לעמוד בה, מבלי לערוך חישובים שרירותיים של האבדות בתעשייה ובאוכלוסייה העשויות להיות, באופן תיאורטי, בגדר אבדות נסבלות.

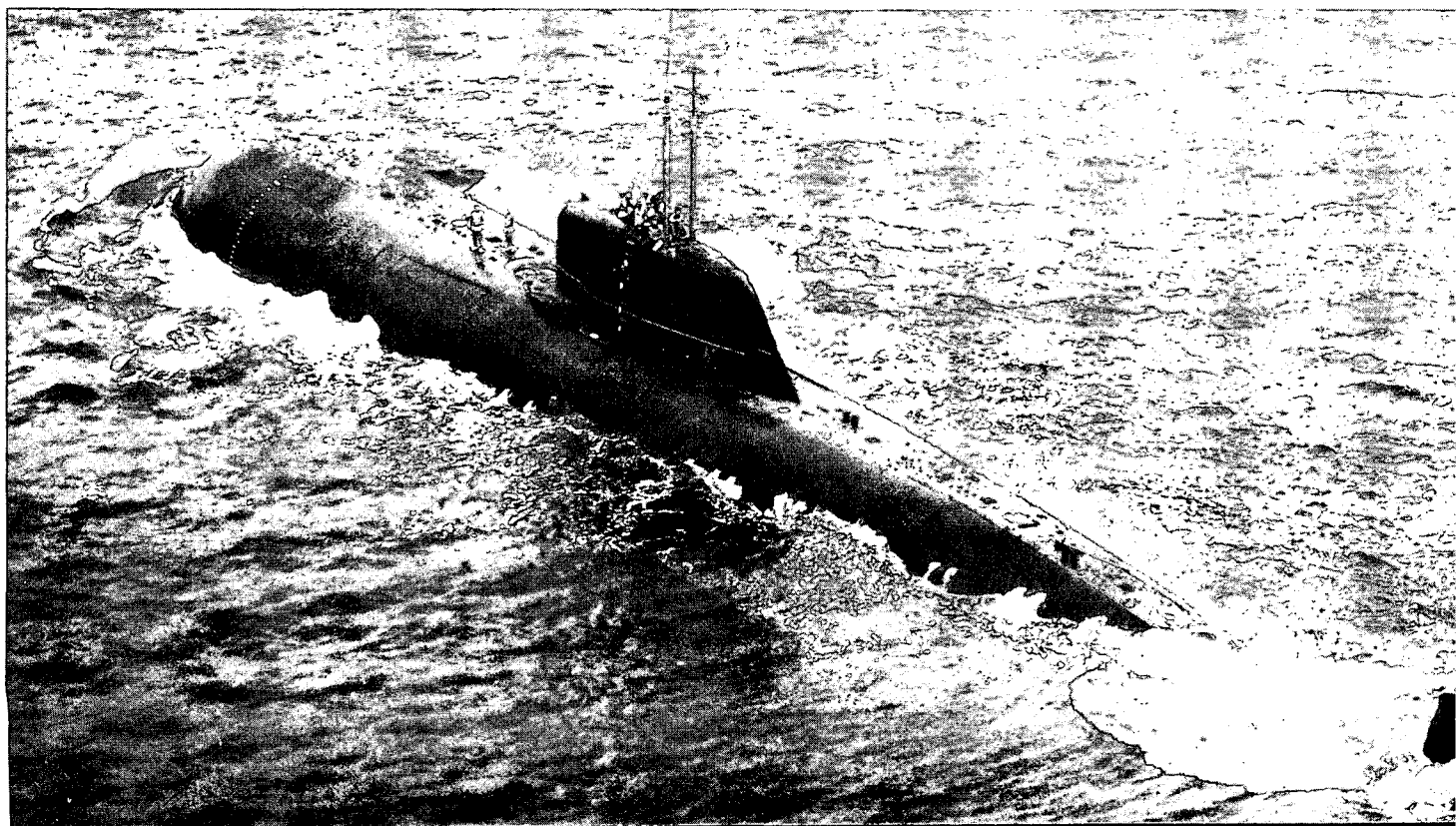
מעניין לציין שבהכרזות המדיניות שלהם מצדדים המנהיגים הפוליטיים ברעיון שהרתעה מצריכה יכולת לחימה חזקה וכוונות, אבל אין הם מרחיבים את הדיבור בשאלה כיצד לענות על צרכי פתיחה במלחמה וניצחון בה. ברז'נייב, למשל, קובע: "כל תוקפן-בכוח ער לעובדה שכל ניסיון להנחית מתקפת טילים גרעינית על ארצנו ייתקל בתגובה הרסנית."

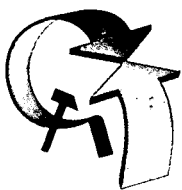
מערכת חברתית חדשה. נצחוננו מובטח על ידי התפתחותה של ההיסטוריה... נהפוך הוא, האפשרות הממשית של ניצחון מושלם ומכריע על מכונת המלחמה של המדינות האימפריאליסטיות, המובטחת על ידי העצמה הכלכלית, המדעית-טכנית והצבאית של המדינות הסוציאליסטיות, ממלאה את התפקיד של אחד הגורמים העיקריים הקובעים את עילותה של המדיניות שלנו — מדיניות של שלום, והשגת עמדות חדשות נוספות במאבק של הקומוניזם הבינלאומי למניעת מלחמת עולם."

העצמה הצבאית הסובייטית, ותגבורם הבלתי פוסק של יכולתה וכוונותה, מוצאים לעצמם צידוק, אפוא, בראש ובראשונה לצרכי הרתעה וכן בצורך לנהל מלחמה, אם זו תפרוץ למרות מאמצי הסובייטים למנועה. השקפה זו היא נחלתם של מנהיגי הצבא והמנהיגים המדיניים כאחד. אין זה מדויק להציב את עניינה של המערכת הצבאית הסובייטית ביכולת "ללחום" ו"לנצח במלחמה" מול יכולת "ההרתעה", כשם שעשו מספר פרשנים מערביים; הסובייטים רואים ביכולת הלחימה והניצחון את ההרתעה האמינה ביותר בעת ובעונה אחת עם היותן משא-בסם תלויים ועומדים למקרה שבכל זאת תפרוץ מלחמה.

ההרתעה ההדדית בכתובים הסובייטיים באה לידי ביטוי בדרך כלל במונחים של יכולת תגובה מובטחת שתמית חורבן

צוללת סובייטית מדגם "צירלי II/I" (בכינוי נאט"ו), יכולה לשאת טילים בליסטיים מדגם SS-N-7

בחי אדם."

מאוחר יותר, במחצית שנת 1968, נאמר במאמר אחר: "הכל יודעים שבתנאים הקיימים, בסכסוך מזוין בין יריבים השווים זה לזה בכוחם, פחות או יותר, (במספר כלי הנשק ובמיוחד באיכותם), מהלומת תגובה מיידית בעלת עצמת הרס כבירה היא בלתי נמנעת."

ניתוחים מקצועיים אלה, שנעשו בצורה מפוכחת במונחים ישימים בכירור לשני הצדדים, שונים לגמרי מן הצלילים העולים ממאמרים בעיתונות הצבאית הגלויה, בעלי המגמות הפוליטיות וההדגשים על הרתעת הצד שכנגד. בדומה לכך, כתב במאי 1969 גנרל סמיון פ' אינונוב, מפקד המכללה היוקרתית של המטה הכללי, ולפנים סגן הרמטכ"ל וקצין המבצעים הראשי: "ברמת הפיתוח הנוכחית של הטילים הגרעיניים, והמחסה האמין שיש להם מתחת לפני הקרקע ומתחת לפני הים, בלתי אפשרי מבחינה מעשית להשמיד אותם כליל; כתוצאה מכך גם אי אפשר למנוע מהלומת תגובה שתביא כליון."

באותה חוברת של "המחשבה הצבאית" ממאי 1969, טען העורך הראשי, מיורגנרל (כיום — לויטנט-גנרל) וו. אי. זמסקוב, לאחר שציטט מקורות אמריקניים (ובכללם מזכיר ההגנה מק-נמרה) כי "ברית המועצות תהיה מסוגלת להשמיד את אמריקה כולה לאחר שתעמוד במהלומה העזה הראשונה מצדה של ארצות הברית". הוא המשיך ופירט את התעצמות הכוחות האסטרטגיים האמריקניים מ-1963 עד 1968, ולאחר מכן הצהיר:

"להערכתם של מומחים זרים, הביא גידול זה בפוטנציאל הגרעיני למצב שבו נוצר מעין 'איון גרעיני' בין המעצמות הגרעיניות העיקריות. בחוגים צבאיים-פוליטיים בארצות הברית יש כבר מזה זמן רב חוסר אומון בעליונות היכולת של הטילים הגרעיניים שלהם. דווקא משום כך הם מדברים על איון גרעיני, שעיקרו הוא: יכולת ההשמדה ההדדית תוך זמן מוגבל על ידי מהלומות גרעיניות על האזורים החיוניים העיקריים של המדינות ועל ריכוזי הכוחות הצבאיים העיקריים, שווה פחות או יותר. קיום מצבורי הנשק הגרעיני והאמצעים לשיגורו הם כאלה שהשימוש המלא בהם מאפשר, מבחינה תיאורטית, להשמיד כל יצור חי על פני כדור הארץ שלנו."

מלחמה גרעינית, כך קובעת ההצהרה שנתקבלה בוועידת נציגי המפלגות הקומו-

החימוש האסטרטגי עשויות למלא בחי-זוק ההרתעה ההדדית ובהאטת מרוץ החימוש.

כבר בשיבת העבודה הראשונה של שתי המשלחות לשיחות סאלט בהלסינקי (ב-18 בנובמבר 1969) הצהירו שני הצדדים — ולא משום שתיאמו כך מראש — שההרתעה ההדדית מהווה את היסוד להגבלות על החימוש האסטרטגי. בהצהרה מוכנה מראש, שקיבלה את אישורם המוקדם של המנהיגים הפוליטיים והצבאיים הבכירים ביותר במרסקבה, הביעה המשלחת הסובייטית את עמדתה כי "גם במקרה שאחד הצדדים יהיה הראשון שיתקף, אין ספק שתהיה לו היכולת להנחית מהלומת תגובה בעצמה מהממת. באופן כזה ברור שכולנו מסכימים כי מלחמה בין שתי המדינות שלנו תהיה הרסנית לשני הצדדים. מלחמה כזו כמוה כהתאבדות לגבי מי שמחליט לפתוח בה."

לפני שיחות סאלט תיארו הסובייטים לעתים קרובות את עמדתם כעמדה של הרתעה, ובפרסומים הצבאיים הגלויים שלהם תיארו את ההרתעה, את ההימנעות ממלחמה ואת הכוונות להדוף כל תוקפן כיעדים העיקריים של מדיניות הביטחון ושל המערך שלהם. אולם הניסוח המפורש שצוטט לעיל בדבר ההרתעה ההדדית מעולם לא הובע לפני כן בבהירות כזו על ידי דובר סובייטי מוסמך כל שהוא. העיתונות הצבאית הגלויה, באופן מיוחד, נמנעה מלהתייחס בפירוש להרס הדדי מובטח, מהסיבות שפורטו קודם לכן.

יש, אפוא, חשיבות ומשמעות מרובים לעובדה שבתקופה המכרעת שבה עוצבה המדיניות הסובייטית לקראת הגבלת החימוש האסטרטגי תוך משא ומתן הופיעו ב"מחשבה הצבאית" מספר מאמרים מטעם מנהיגים צבאיים סובייטים בעלי השפעה התומכים בצורה ברורה ומפורשת בתפיסות של תגובה הדדית מובטחת וההרתעה ההדדית.

בעצם הימים שבהם נדונה והוכרעה במוסקבה השאלה אם להצטרף לשיחות סאלט, בנובמבר 1967, כתב המרשל ניקולאי אי. קרילוב, המפקד העליון של כוחות הטילים האסטרטגיים, אם כי מבלי להתייחס לעובדה זו, כי "בנסיבות הקיימות, כשקיימת שיטה לאיכון שיגורם של טילים, ניסיונו של תוקפן להנחית מהלומת פתע מונעת לא יוכל להעניק לו יתרון מכריע לצורך השגת ניצחון במלחמה; יתר על כן — ניסיון כזה לא יציל אותו מחורבן ניכר ומאבדות כבדות

ניסטיות ומפלגות הפועלים ב-1960, 'עלולה להביא לחורבן חסר תקדים על ארצות שלמות, ועלולה להפוך את המרכזים הגדולים ביותר של התעשייה והתרבות בעולם לגלי חרבות. מלחמה כזו תביא למותם ולסבלותיהם של מאות מיליוני בני אדם, ובכלל זה אנשים בארצות שאינן משתתפות במלחמה'. מלחמה גרעינית, ככל מלחמה אחרת, איננה צריכה להיות, ואסור שתהיה, שיטה ליישוב סכסוכים בינלאומיים.

תוך שיקול מפוכח של עובדות אלה נוקטות המפלגה הקומוניסטית של ברית המועצות וממשלתה קו עקבי למניעת מלחמת עולם, ובכלל זה מלחמה גרעינית, ובמגמה לנדרותה מחיי החברה."

הפסקה שצוטטה לעיל מבטאת מעבר מעניין מייחוס התפיסות של "איון גרעיני", שוויון והרתעה הדדית למקורות מערביים, אל ההצהרה של המפלגה הקומוניסטית הסובייטית ומפלגות אחרות בדבר החורבן שיתחולל עקב מלחמת עולם גרעינית, ומכאן אל יעדי המדיניות הסובייטית של מניעת מלחמת עולם גרעינית. בהמשך המאמר, כשהוא מנתח את המדיניות הצבאית הסובייטית, אומר זמסקוב:

"מידת הסבירות של מלחמה מסוג מסוים אינה נשאת בעינה, כמוכן, בכל תקופת היסטוריה, והיא משתנה עקב השפעת מספר גורמים פוליטיים וצבאיים-טכניים. בהקשר זה עלולה הפרת 'האיון הגרעיני' להיות בעלת חשיבות מיוחדת. שינוי כזה אפשרי, למשל, במקרה של עליה תלולה נוספת בפוטנציאל הגרעיני, או כאשר אחד הצדדים יתקין אמצעי הגנה נגד טילים בליסטיים יעילים ביותר בעוד הצד שכנגד מפגר בצורה ניכרת בפתרון בעיות אלה. שינוי ב'איון הגרעיני' לטובת המדינות האימפריאליסטיות יגביר את סכנת המלחמה הגרעינית עשרת מונים."

מדברים אלה עולה בכירור שבשנת 1969 האמין גנרל זמסקוב בקיומו של "איון גרעיני" שיש בו פוטנציאל השמדה הדדי, וכתוצאה מכך — הרתעה הדדית, אלא שבאותם ימים לפחות היה זה איון רופף מעט מנקודת ראותם של הסובייטים — ביחוד אם ארצות הברית תפרוס מערך הגנה יעיל נגד טילים בליסטיים; ארצות הברית הקדימה את ברית המועצות בהרבה בפיתוח טכנולוגיה נגד טילים בליסטיים. קיים קשר ישיר בין ניתוח זה

להחלטה של הסובייטים שנתקבלה באותו זמן ושהובהרה עד מהרה בסאלט, כי מערכי ההגנה נגד טילים בליסטיים של שני הצדדים צריכים להצטמצם, אם ניתן, בצורה קיצונית, תוך הסכם על הגבלת החימוש האסטרטגי, כדי שלא להסתכן בהשבת ארצות הברית לעמדה עדיפה העלולה לסכן את המצב הבלתי יציב עדיין של השמדה הדדית מובטחת והרתעה הדדית.

המנהיגים והתיאורטיקנים הצבאיים הסובייטיים, ובכלל זה אלה שצוטטו לעיל, ממשיכים לדון בדרכים ובאמצעים לניהול מלחמה גרעינית כוללת ולניצחון בה, אם תפרוץ מלחמה כזו. מסיבות שנדונו לעיל אין הם רואים שום חוסר התאמה בין הכרה שמלחמה כזו תהיה חורבן חסר תקדים המסכן את כל המין האנושי, ולפיכך יש לתמוך בהרתעה הדדית המבוססת על יכולת תגובה הרתעה נית הדדית, לבין ההתכוננות, יחד עם זאת, לניסיון להתמודד עם אירוע כזה, אם יתרחש, ולנסות לצאת ממנו כשידים על העליונה; במלים אחרות — תוך חורבן כללי קטן יותר מאשר זה שנגרם ל"קפיטליזם".

בהתאם לכך היו גם למערכת הצבאית הסובייטית עניין פעיל ומעורבות בשיחות סאלט. התמיכה החזקה בהרתעה הדדית שנשמעה מן הצד הסובייטי מהרגע הראשון של פתיחת השיחות, ובכלל זה מפי נציגים צבאיים סובייטיים בכירים בסאלט, כבר הוזכרה לעיל. תמיכה זו זכתה לתימור כין על ידי איתותים ברורים נוספים, ומעל לכל — הרמזים הסובייטיים (גם הם מהרגע הראשון של שיחות סאלט בשלהי 1969), שהם מתנגדים לפריסת מערך הגנה לאומי נרחב נגד טילים בליסטיים העלול לא רק ללבות את התחרות בחימוש אסטרטגי התקפי, אלא עלול גם להפר את יכולת ההשמדה ההדדית המובטחת. האיסור המפורש על פריסת מערך הגנה לאומי נרחב נגד טילים בליסטיים הכלול בסעיף 1 של האמנה בדבר טילים נגד טילים בליסטיים הוסף, למעשה, ביזמת הסובייטים.

לסיכומו של דבר אנו רואים, שלא זו בלבד שאין צורך להסיק מתוך צעדים כגון הסכמתם של הסובייטים לאמנה הנזכרת שיש להם עניין בהרתעה הדדית המבוססת על יכולת תגובה הדדית מובטחת, אלא שיש טיעונים מפורשים בזכות עמדה זו בדיונים חסויים של המטכ"ל הסובייטי שקודם לכן לא הייתה אליהם גישה, ואשר קדמו לשיחות סאלט, ואף מתוך ההיסטוריה של המשא ומתן בשיחות עצמן.

קיום ההרתעה ההדדית

המנהיגות הסובייטית, בדומה לאמריקאית, שמה את מעייניה קודם לכל, ובסופו של דבר, בעצמתה הצבאית החד צדדית, כערוכה להרתעת הצד שכנגד ולהרתעה הדדית. בשני המקרים נשאת המנהיגות הצבאית המקצועית, באופן מיוחד, ספק-נית במידה מסוימת ביחס לתפקיד שיכולה הגבלת החימוש למלא בהבטחת הרתעה כזו, וביוחד ביחס להתחייבות דו-צדדיות (או רב-צדדיות) שהושגו תוך משא ומתן על הגבלת חימוש אסטרטגי. יחד עם זאת, קיימות הוכחות ברורות שיש מנהיגויות לאומיות, ובכלל זה לפחות מספר אנשי צבא מקצועיים, המשלימים יותר ויותר עם הגבלות על חימוש אסטרטגי שהושגו במשא ומתן כיסוד התורם לקיומם של כוחות צבאיים יציבים יותר ויקרים פחות. כפי שניסח זאת (ב־1976) אחד הפרשנים הסובייטיים האזרחיים, מן המעטים שהם בני-סמך בענייני אסטרטגיה: "בנסיבות הקיימות ניתן למצוא אפשרות של ממש לעניין משותף עם יריב פוטנציאלי בתחום... הייצוב של המאזן הצבאי על ידי הגבלת מרוץ החימוש".

כמובן שהשגת שוויון הייתה בגדר סיפור לגבי הסובייטים, לאחר שקודם לכן הייתה לאמריקנים עליונות חד-צדדית. מאז ימי כרושצ'וב הרתחן של שלהי שנות החמישים טענו המנהיגים הפוליטיים הסובייטיים לעדיפות ולשוויון כולל. אבל רק בתחילת שנות השבעים ועד מחציתן הודו המנהיגים הצבאיים הסובייטיים שיכולת התגובה ההדדית שלהם הושגה רק בשנות הששים, לאמיתו של דבר — בשלהי שנות הששים. במהלך שנות השבעים הודו אנשי הצבא הסובייטיים, כמוהם כעמיתיהם האמריקנים, שבעוד שלכל צד היו תחומים שבהם הייתה לו עדיפות, התאזנו אלה והביאו לשוויון כולל. אף על פי כן קיימת אי בהירות בקשר לעתיד.

המנהיגים הצבאיים הסובייטיים ומנהיגים ופרשנים סובייטיים אחרים, ממשיכים להפגין — בדרגות שונות של התראה — חשדות ניכרים ביחס לכוונותיהם של האמריקנים, ודאגה מהיכולת האמריקנית הגוברת והולכת, וכן ביחס לשאלה מדוע שואפים לשיפור הבלתי פוסק הזה ביכולת, כדי להסיר ספקות, חלק מהתבטאויות מודאגות אלה משירות מטרות אחרות, כגון טיעונים בתמיכה לתכניות שונות שרוצה המערכת הצבאית הסובייטית לפתח. אבל מרבית מהן נשמע צליל כן, ורבים מצטטים הוכחות חותכות כדי לתמוך בטיעוניהם בדבר יכולת, בד בבד עם "הוכחות" העשויות להיראות משכנע

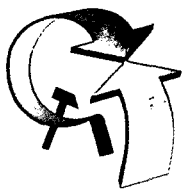
עות לקורא (ולכותב) הסובייטי, ולתמוך בהאשמות על מטרות וכוונות אמריקניות זדוניות.

על פי התפיסה הסובייטית המשיכה ארצות הברית לבקש אחר עליונות צבאית, על אף שיחות סאלט והדטאנט. למרות שמספר מנהיגים אמריקניים מן השורה הראשונה ואחרים נחשבו, או נחשבים, כמי שהעריכו את המצב האסטרטגי בצורה "מפוכחת" וניתרו על המרוץ אחר עליונות, מאמינים הסובייטים שעדיין קיימים כוחות איתנים המבקשים את העליונות ואת עמדת היתרון כדי לכפות על הסובייטים הסכמה לסדרי העדיפויות של המדיניות האמריקנית. יתר על כן, המדיניות והתכניות הצבאיות האמריקניות הממשיות נתפסות כמכוונות לשבש, או לעקוף, את האיזון הגרעיני ההדדי המרתיע.

הגנרלים הסובייטיים מצטטים לעתים תכופות הצהרה של המזכיר הכללי ברייב נייב משנת 1970: "הקמנו כוחות אסטרטגיים המהווים אמצעי יעיל להרתעת כל תוקפן. אנו גאים על כל ניסיון שהוא, מכל צד שהוא, להשיג עליונות צבאית על ברית המועצות, בהגדלה מתאימה של העצמה הצבאית כדי להבטיח את ביטחוננו. אין אנו יכולים לנהוג אחרת". וזה, כמובן, נותר כעיקרון של המדיניות הסובייטית (ואכן — גם כעיקרון של המדיניות האמריקנית המקבילה).

מה הייתה השפעתן של שיחות סאלט על ישימותו של עיקרון זה, ומהו תפקידן הפוטנציאלי של שיחות סאלט בעתיד? הבה נזכר בניתוח החשוב שנעשה על ידי גנרל זמסקוב בבטאון המטכ"ל בשנת 1969. הוא דיבר על "איזון גרעיני" ועל החשיבות המיוחדת של "הפרה" אפשרית של איזון זה במקרה שאחד הצדדים יפתח "אמצעי הגנה נגד טילים בליסטיים יעילים ביותר בעוד הצד שכנגד מפגר בצורה ניכרת בפתרון בעיות אלה". וכי הדבר "יגביר את סכנת המלחמה הגרעינית עשרת מונים", אם ישיג המערב יתרון כזה. ברור שדברים אלה משקפים את הדעה הרווחת בדרגים הפוליטיים והצבאיים הבכירים ביותר, והתואם בין ההשקפות והיעדים הסובייטיים והאמריקניים הוביל לאמנה בנוגע לטילים נגד טילים בליסטיים שנחתמה במסגרת סאלט במאי 1972.

כותבים סובייטיים רבים ציינו בקווים כלליים את השפעתן של שיחות סאלט כמשקפות שוויון ומסייעות לקיומו, ומשקפות אפילו איזון גרעיני. טרופימנקו ביטא בדיוק מיוחד את השפעתה של

כשתמכו באמנה בשעה שהובאה לדיון פורמלי בסובייט העליון תוך תהליך אישורה.

אולם בניתוחו של גנרל זמסקוב משנת 1969 היה מרכיב נוסף. לבד מהזכרת האפשרות של הפרת האיזון הגרעיני אם ישיג "אחד הצדדים" (ארצות הברית) יכולת יעילה נגד הטילים הבליסטיים, ולצד האחר לא תהיה יכולת כזו, הזכיר זמסקוב שקיימת סכנה כזו גם "במקרה של עליה תלולה נוספת בפורטנציאל הגרעיני" של אחד הצדדים. זהו הסיכון שראו אחדים מהמתכננים הצבאיים הסובייטיים בעליונות האיתנות והכמותית של ארצות הברית בתחום הטילים המונחים בעלי מספר ראשי חץ במשך כל שנות השבעים. אילו היו כרשותנו הדיונים הסובייטיים ב"מחשבה הצבאית" במחצית ובשלהי שנות השבעים, אין ספק שעובדה זו הייתה מזדקרת בדאגה מפורשת, על אף ההכרה בתרומתה של אמנת סאלט בעניין הטילים ליציבות האסטרטגית.

קיימים סימנים מעידים רבים לדאגה זו בדיונים אצל הסובייטים. למרות שאין בה התייחסות מפורשת לטילים המונחים בעלי מספר ראשי חץ, מן הראוי להביא כאן הצהרה אחת מטעם קולונל נסילי מ' קוליש מן המטכ"ל (כעת בדימוס), שכתב זמן קצר לאחר שהושגו הסכמי סאלט 1: "הופעתם של כלי נשק מסוגים חדשים עלולה להשפיע בצורה חמורה על היחס בין הכוחות הצבאיים של שתי המערכות העולמיות... אם יעמדו לרשות אחד הצדדים כלי נשק אסטרטגיים חדשים איכר תיים, המסוגלים לנטרל את יכולתו של הצד שכנגד לערוך מבצעי תגובה יעילים עלולות לצמוח מכך תוצאות בינלאומיות מרחיקות לכת... אפילו עליונות קטנה וקצרה, יחסית, של ארצות הברית על פני ברית המועצות בפיתוח סוגים ומערכות "ישנים" או "חדשים" מסוימים של כלי נשק, המגבירה בצורה ניכרת את היעילות האסטרטגית של העצמה הצבאית האמריקנית, עלולה להביא בכנפיה השפעה בלתי מיישבת על המצב הפוליטי הבינלאומי בעולם כולו ולהביא לתוצאות בלתי רצויות עד מאוד לעניין השלום והסוציאליזם."

המנהיגות הסובייטית מודאגת בעיקר מן הכוונות הפוליטיות-צבאיות של האמריקנים בתחום האסטרטגי. הם מודאגים מהיכולת האמריקנית "נגד כוח" הגדלה והולכת, ומההטפות האמריקניות הנשמעות באותו זמן בזכות תפיסת "נגד כוח", הן בגלל השלכותיהן, המאיימות לערער את היציבות של האיזון הקיים והן בשל

אמנת הטילים על ההרתעה ההדדית, כפי שהיא נראית בעיני הסובייטים. הוא מתאר "מצב של שוויון ביכולת האסטרטגית בין ברית המועצות לארצות הברית כמצב הצומח מתוך השוויון הבסיסי במאזן החימוש האסטרטגי (באופן מיוחד, מפני שכל צד שומר לעצמו — בכל הנסיבות — את יכולת ההנחתה של מכת תגובה על המרכזים החיוניים של זולתו)". בעוד שמצב זה התפתח בשלהי שנות הששים, והועלה על הכתב בצורה משתמעת רק בהסכמי סאלט 1 ב-1972, מדבר טרנר-פימנקו על "השוואת יכולתן של ברית המועצות וארצות הברית למהלומת תגובה (ביחוד עקב האיסור על הקמת מערכי הגנה נגד טילים בליסטיים בהיקף לאומי באמנה של 1972)..." וביתר פירוט הוא כותב:

"חתימת האמנה בנוגע לטילים, והפרטיכל הנספח אליה (המצמצם את מספר האזורים המותרים להגנה על-ידי טילים נגד טילים בליסטיים משניים לאחד לכל צד) חתמה את חוליית המפתח של "מתקפה-מגנה" מכל הבחינות המעשיות בתחום המערכות האסטרטגיות. על ידי הוותיות על פריסת מערכי הגנה של טילים נגד טילים בהיקף לאומי חיסלו שני הצדדים את אחד התמרצים העיקריים להתעצמות נוספת במאמצים בתחום המערכות ההתקפיות."

הכרה זו במשמעות החשובה של האמנה בנוגע לטילים "במניעת היווצרותה של תגובת שרשרת של תחרות בין החימוש ההתקפי להגנתי" הוזכרה במפורש על ידי המרשל גרצ'קו שהיה אז שר ההגנה, ועל ידי הגנרל (כיום — מרשל) קוליקוב שהיה אז רמטכ"ל,

החשדות בכוונות האמריקניות המסתתרות מאחורי כל זאת. ד"ר טרופימנקו, למשל, מסכם באמרו שה"שוויון של אמנת", שבא לידי ביטוי וטופח על ידי אמנת הטילים במסגרת סאלט "אינו לרוחם של התיאורטיקנים הצבאיים האמריקניים". הוא טוען כי "היעדים האמיתיים והמטרות של הטילים האסטרטגיים האמריקניים הם סוד מדינה חשוב ביותר, והפיקוד האמריקני יכול לכוון את הטילים שלו לכל מטרה שירצה מבלי לדבר על כך בפומבי. מכאן, שהמערכה היציבורית שמנהל הפנטגון בקשר ל"כיוון מחדש" של הטילים, כפי שפורסם, (על פי דוקטרינת שלזינגר)... אינה אלא מאמץ מודע להפחית לחצים פסיכולוגיים על הצד שכנגד. התפנית במדיניות האמריקנית המורצהת בקשר לטיבן הבלתי מייצב של היכולות "נגד כוח", והשאפה הגלויה להשיג יכולות כאלה מאז 1974, הגבירו במידה ניכרת את חשדותיהם של הסובייטים, ביחוד מאחר שהיו מלווים בכישלון להשיג הסכם סאלט המבוסס על הסכמי וואדיווסטוק. לפיכך, בעוד ששני הצדדים ממשיכים לשאוף להגבלות סאלט על חימוש אסטרטגי התקפי, ההצלחה בעניין זה היא מהם והאלה, בניגוד להצלחתם בעניין האמנה על הטילים. ולפיכך ממשיכים שני הצדדים לסמוך על תכניותיהם החד-צדדיות כדי להבטיח שלא יותרו מאחור באיזון האסטרטגי. ההבדלים בתכניות אלה, מצידם, מקשים יותר ויותר על השגת הסכם כל שהוא בדבר הגבלות של ממש. אולם בשנים האחרונות חזינו בהתפתחויות מעוררות תקווה בהסכמתם של הסובייטים להשלכותיה של ההרתעה ההדדית על היעדים האסטרטגיים והפוליטיים. דבר זה עשוי להקל בבוא הזמן על המגבלות על החימוש האסטרטגי, או לפחות למתן את התחרות ולייצב אותה. מאז הקונגרס ה-24 של המפלגה באפריל 1971 חדלו מנהיגים צבאיים ופוליטיים סובייטיים לדגול בעליונות אסטרטגית כיעד; קונגרס זה היווה גם נקודת מפנה ביחס לשיחות סאלט. במקום זה הם מטיפים להרתעה הדדית, איזון, שוויון וביטחון שווה. ליתר דיוק, דעות אלה מובעות לעתים קרובות במונחים שמהם משתמע שרק למערב יש יעדים תוקפניים המרוסנים על ידי הרתעה הדדית. אבל יחד עם זאת יש בכך התקדמות חשובה. ב-1975 ניסח פרז'ניקיב את העמדה הפוליטית הסובייטית הכוללת

במלים אלה: "הקטאנט הבינלאומי נתאפשר מפני שבזירה העולמית נתהוו יחסי כוחות חדשים. מנהיגי העולם הבר-רגני אינם יכולים לטפח עוד כוונות רציוניות לפתור בכוח הזרוע את הסכסוך ההיסטורי בין הקפיטליזם לסוציאליזם. חוסר הטעם והסכנות החמורות הנובעים מהמשכת המתיחות נעשים נהירים יותר ויותר בנסיבות שבהן עומדים לרשות שני הצדדים כלי נשק בעלי יכולת הרס אדירה."

על אף העובדה שכל צד רואה צורך רק להרתיע את יריבו, שניהם מכירים בעובדה שיש "להסתפק" ביכולת תגובה אסטרטגית הדדית מובטחת ובהרתעה ההדדית הנובעת ממנה.

ערב כניסת מימשל קרטר לתפקידו שלל פרוז'נייב בצורה חותכת — בנאום מרכזי שנשא בטולה על המדיניות — את היעד של עליונות צבאית שנועדה להנחית מכה ראשונה, כשהוא חוזר ומאשר את הביטחון כיעד, כהרתעה וכמטרתו של פירוק החימוש:

"כמובן, חברים, שאנו משרים את מערכי ההגנה שלנו. אי אפשר אחרת. מעולם לא הזנחנו ולעולם לא נזניח את ביטחון ארצנו ואת ביטחונם של בעלי בריתנו.

אולם הטענות שברית המועצות מרחיקה לכת מעבר למה שדרוש להגנה, וכי היא שואפת להשיג עליונות בחימוש כדי להנחית 'מכה ראשונה', הן טענות אבסורדיות ובלתי מבוססות לחלוטין...

מאמצינו מכוונים למנוע מכה ראשונה ושנייה גם יחד ולמנוע מלחמה גרעינית בכלל... פוטנציאל ההגנה של ברית המועצות צריך להיות מספיק כדי להרתיע כל אחד מלהפריע לחיינו השלווים. לא נתיב המכוון להשיג עליונות בחימוש אלא נתיב המכוון לצמצום החימוש, לצמצום העימות הצבאי — זוהי מדיניותנו."

עמדתם של הסובייטים הועלתה ביתר פירוט ב"פרקדה" זמן קצר אחרי נאום טולה על ידי האקדמאי ארְבטוב, המומחה לעניינים אמריקניים. הוא שלל בתקיפות טיעונים כאילו מבקשת ברית המועצות עליונות ותיאר בדייקנות ובפירוט מסוים תחומים אחדים באיזון האסטרטגי שבהם מובילה ברית המועצות (המספר הכולל של משגרי טילים בליסטיים בין יבשתיים וטילי סטרטוספירה בין יבשתיים) ותחרות מים שבהם מובילה ארצות הברית (מספר המפציצים האסטרטגיים והיקף "המטען המועיל" של המפציצים, מספר ראשי החץ לטילים, בסיסי צוללות קדמיים ו"דברים רבים נוספים"). באופן כזה, הוא

מציין, "בעוד שבין שתי המדינות יש שוויון בדרך כלל, הנה בתוך שוויון זה יש ביניהן הבדלים ניכרים (אסימטריה) במרכיבים שונים של כוחותיהן המזוינים, הקשורים בהבדלים במיקום הגיאוגרפי, בטיב האיומים האפשריים על ביטחונן, במאפיינים טכניים של מערכות נשק מסוימות ואפילו במסורות של המערכות הצבאיות." אולם הדבר העיקרי הוא "קיומו של איזון מקורב, כלומר — שוויון ביחסי הכוחות שעליו הסכימו ברית המועצות וארצות הברית כשהסכימו לעיקרון של זכויות בטחון שוות."

הדגש על השוויון החל להישמע בפומבי בתחילת 1977, אף לפני נאומו של פרוז'נייב. הכתב המדיני של "טאס" — קורנלילוב, ציין, למשל, "שקיים שוויון, איזון בעצמה הצבאית. עיקרון זה — עקרון השוויון ועקרון הביטחון השווה הנובע ממנו, הזוכים לתמיכה יציבה ועקבית מצד ברית המועצות..." ויקטור פרוז'נייב — פרשן אחר, ציין גם הוא כי "ייתכן רק איזון מקורב, ולעולם אי אפשר להגיע לאיזון מוחלט בפוטנציאל הצבאי של שתי המעצמות הגדולות... אם נתבונן ביחס הכולל של הכוחות בין המזרח למערב לא נוכל להבחין ביתרונות של ממש (לצד כלשהו)... כאשר כל אחד מהצדדים מחזיק בחימוש אסטרטגי רב עצמה, כל יתרון קטן לאחד מהם נראה כאשליה בלבד."

ושוב — בשלהי 1977, בחגיגות שנת הששים של המהפכה הבולשביקית, חזר פרוז'נייב על אותו רעיון בהצהירו: "ברית המועצות דואגת לביטחונה בצורה יעילה, אבל אין היא שואפת, ולא תשאף, לעליונות צבאית על הצד שכנגד. אין אנו רוצים להפר את שיווי המשקל המקורב של עצמה צבאית הקיים כיום... בין ברית המועצות לארצות הברית. אבל בתמורה לכך אנו דורשים שאיש לא ינסה להפר שיווי משקל זה לטובתו." זוהי הצהרה מרחיקת לכת יותר מההצהרה הקודמת שהתכחשה ליעד של השגת עליונות

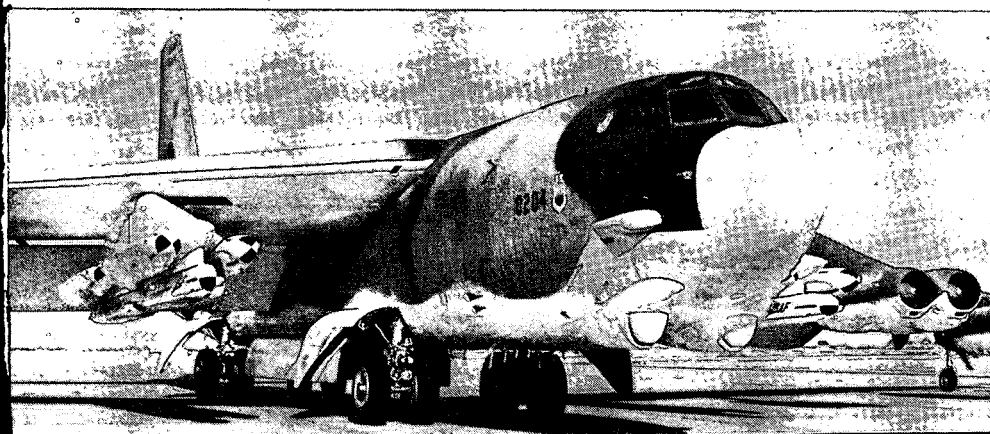
"במגמה להשיג מהלומה ראשונה; ההצהרה מתכחשת לעליונות כיעד עכשיו או בעתיד למטרה כל שהיא.

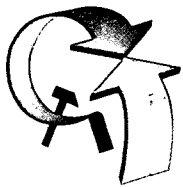
הצהרה סובייטית חשובה בנוגע לשיחות סאלט, שהופיעה כמאמר מערכת בלתי חתום ב"פרקדה" מה-11 בפברואר, 1978, ציינה תוך סיפוק את "שיווי המשקל הקיים כיום בצורה אובייקטיבית בין הכוחות האסטרטגיים של ברית המועצות לארצות הברית." בדומה לכך כתב מרשל קוליקוב: "המדינה הסובייטית, הדואגת ביעילות לביטחונה, אינה שואפת להשיג עליונות צבאית על פני הצד שכנגד, אבל יחד עם זאת אין היא יכולה להרשות שיופר האיזון המקורב שהתהווה... בין ברית המועצות לארצות הברית, לרעת הביטחון שלנו." פרשנים בני סמכא רבים אחרים חזרו על אותו נושא של שוויון, ביטחון שווה והעדר השאיפה להשיג עליונות.

מספר מאמרי פרשנות וניתוחים שהורפיעו בעיתונות הצבאית הגלויה היו מעניינים במיוחד. לפני שנשא פרוז'נייב את נאומו בטולה, בתחילת 1977, הופיעו ב"כוכב האדום" שני מאמרי פרשנות הקובעים כי "השוויון" הוא מציאות קיימת והוא שהיווה את הבסיס ליחסי ארצות הברית-ברית המועצות "בשנים האחרונות", וכי "מומחים בלתי תלויים" סבורים כי העצמה הצבאית של ארצות הברית וברית המועצות נחשבת כ"שווה בערך."

מאמר מעניין שהופיע בערך בזמן נאומו של פרוז'נייב בטולה, אם כי נמסר לדפוס כחודש ימים לפני כן (17 בדצמבר 1976), הופיע ב"ביטאון הצבאי-היסטורי". מחבר המאמר הוא קולונל ריפקין, שנחשב זה מכבר במערב כ"גנ"אדום". קולונל ריפקין, המשמש כפרופסור בסגל האקדמיה הצבאית-פוליטית על שם לנין, ציטט את לנין לאמור: "מלחמה היא המשכה של המדיניות", אבל תוך סתירה ישירה כמעט לדעות שהביע בעבר ציין את הצורך החיוני באפשרות של דו-

המפציץ B-52 נמצא בשירות חיל האוויר האמריקני זה 20 שנה

שלא יפגרו בקיום צידם שלהם במאזן. שלדעתם נתון בסכנה מסוימת — בהתחשב בתכנונים האמריקניים. הסובייטים שואפים לייצב את ההרתעה ההדדית ולשמור עליה.

בעיני המרכסיסטים-לניניסטים העצמה הצבאית איננה — ואינה צריכה להיות — הכוח המניע בפוליטיקה העולמית. כאשר העצמה הצבאית "האימפריאליסטית" תרוסן יקבעו הכוחות הסוציאליזמוניים המכריעים של ההיסטוריה את עתידו של העולם. לדעת הסובייטים השלימה ארצות הברית עם ההרתעה ההדדית ועם מספר מגבלות על החימוש האסטרטגי לא משום שבחרה לעשות כך אלא משום שאין לה ברירה. בהתחשב ב"יחסי הכוחות" הכלליים בעולם, ובמיוחד בעצמה הצבאית הסובייטית.

הגבלת החימוש האסטרטגי הגיעה להישג מוגדר ובוטל אחד באמנה בעניין הטילים במסגרת סאלט 1. חוסר ההצלחה הנמשך עד היום בהגבלת החימוש האסטרטגי ההתקפי בצורה יעילה נתפס כעובדה המצריכה מאמצים חד-צדדיים בלתי פוסקים, ואפילו מאמצים נמרצים, כדי למנוע את הפרת האיוון הגרעיני האסטרטגי היציב בדרך כלל, אולם איוון זה לא יובטח בלא המשך המאמצים באופן חד-צדדי בראש ובראשונה באמצעות תכניות צבאיות חד-צדדיות, אבל גם — ובאופן פוטנציאלי — באמצעות הגבלות חימוש מוסכמות.

אפשר להסב הרבה מן הנאמר לעיל, ובנקל, כדי לתאר את ההשקפות האמריקניות בנוגע למצב. אין זה משום ההיזקקות המרושלת ל"תדמית המראה". בהקשר זה קיימות, למעשה, מספר תפיסות מקבילות — וגם תפיסות מוטעות — הנקטות בידי שני הצדדים. למרות שהיעדים הסופיים נבדלים בצורה ניכרת, הבעיות העיקריות בהסתגלות לפיקוח על החימוש אינן נובעות מיעדים מבצעים נבדלים של שני הצדדים, אלא מתפיסות שונות, מחשדות ומהקושי לתעל שני כוחות צבאיים שונים בתכלית ותכניות שונות למגבלות חימוש אסטרטגי מאוזנות ומקובלות על שני הצדדים. הפצת אור על המחשבה הסובייטית בעניין זה היא צעד אחד לקראת הבנת הבעיה ומציאת פתרונה.

התוקפן באותם זמנים לתכנן — אם התכונן היטב להתקפה — שבמקרה של נצחון יהיה לארצו סיכוי לשרוד אפילו אחרי מלחמה הרסנית ביותר. בימינו אנו אין כל סיכוי כזה.

המחשבה הסובייטית, שבאה לידי ביטוי גדל והולך מפי מנהיגים צבאיים, פוליטיים ודוברים שונים כאחד, גם בפרסומים רשמיים, משקפת נכונות להקצות מקום נכבד להסכמים על הגבלת החימוש האסטרטגי ועל יחסים פוליטיים עם ארצות הברית, אם ניתן להשיג הסכמים כאלה על בסיס המקובל על שני הצדדים. בארצות הברית קיימת נכונות דומה. אולם קיימים קשיים ניכרים כאשר מנהלים משא ומתן כדי להגיע להסכמים כאלה, אפילו כאשר מניחים שקיימת זהות במטרות, וההצלחה אינה בשום פנים מובטחת. יתר על כן, בשני המחנות קיימים ספקנים ועקשנים; קיימת זהירות, המתגדרת בשאיפה לשולי בטחון והמוזנת על ידי חשדות וחששות, ואין צריך לומר — על ידי חוסר ודאות בתחום הטכני ובתחום המודיעיני — וכל אלה משפיעים על התכניות הצבאיות של כל צד המכוונות להבטיח את ההרתעה ואת המשא ומתן על עמדות ויעדים. השמירה על ההרתעה ההדדית אינה קלה, למרות שההרתעה ההדדית היא מצב רצוי, וניהול משא ומתן על מגבלות מוסכמות — למרות שזוהי הדרך הטובה ביותר לתמוך בהרתעה ההדדית — הוא הקשה ביותר.

סיכום

מספר פרשנים אמריקניים טענו כי הסובייטים, והמערכת הצבאית הסובייטית במיוחד, דוחים — או לפחות אינם מקבילים — את תפיסת ההרתעה ההדדית, ולעתים הם מערערים על הבסיס להגבלת החימוש האסטרטגי האפשרית. כנראה שאין פרשנים אלה בקיאים בעובדות. לעתים נטען שהצהרותיהם של הסובייטים בקשר להנחות כגון הרתעה הדדית וחוסר הקבילות של מלחמה גרעינית כוללת נועדו "לצרכי ייצוא", והן מנוגדות לנאמר בניתוחים סובייטיים גלויים בענייני צבא. ההוכחות העולות מתוך מקורות כגון ביטאון המטכ"ל החסי "המחשבה הצבאית" סותרות מסקנות מוטעות כאלה. ההוכחות המצטברות מצביעות על כך שהמנהיגות הפוליטית והצבאית הסובייטית מקבלת את האיוון האסטרטגי הגרעיני בין ברית המועצות לארצות הברית כעובדה קיימת וכתחזית הסבירה והרצויה לעתיד הנראה לעין. הסובייטים נוהגים על פי תכניות צבאיות נרחבות כדי להבטיח

קיום בשלום ומניעת מלחמה. הנקודה המעניינת במיוחד בהקשר לניתוח הנוכחי אינה רק מסקנתו של ריפקין כי "דחייתה של המלחמה הגרעינית... מוכתבת על ידי המציאות החדשה של ימינו", אלא כי "בין ברית המועצות לארצות הברית השתרר מה שקרוי "שוויון גרעיני", כלומר — שוויון כוחות מסוים, שזכה להכרה בשיחות בין הסובייטים לאמריקנים בשנים 1972 עד 1974, תוך הסכם הדדי לא להפר את האיוון הזה." יתר על כן, בטענו כי "יש צורך אובייקטיבי לסיים את מירוץ החימוש" מביא ריפקין את הטענה כי "כמות כלי הנשק הגרעיניים הגיעה לרמה כזו שכל גידול נוסף לא יביא, למעשה, לשום שינוי." כן הוא מצטט את דבריו של פרד-ז'ניב מיוני 1974 כי "נצברה כבר כמות של חימוש שדייה כדי להשמיד את כל החי על פני האדמה מספר פעמים."

סופר סובייטי נכבד אחר בעניינים צבאיים, מיוז-גנרל יאיר סימוניאן, פרופסור באקדמיה ע"ש פרנקל, טען: "בהתחשב בעדיפות הניתנת לכוחות האסטרטגיים, כאשר לרשות שני הצדדים עומדים כלי נשק המסוגלים להשמיד את כל החי על פני האדמה מספר פעמים, התוספת של חימוש חדש או הגדלת יכולת ההרס שלהם אינן מסוגלות לחולל שום שינוי צבאי של ממש, ועוד פחות מזה — שינוי פוליטי." הוא גם מצטט תוך הסכמה מפורשת דברים שנאמרו באמריקה כי: "בעולם של ימינו אי אפשר להבטיח את הביטחון על-ידי התעצמות בחימוש."

לציון יום השנה החמישי לוועידת הפסגה בין ניקסון לברז'נייב ציין אחד הפרשנים: "לרשות שתי המעצמות שלנו עומד פוטנציאל כלכלי וצבאי כביר, ובשל כך עלול מצב של עימות ביניהן — הרה סכנה של סכסוך מזוין, להביא לתוצאות גורליות לעולם כולו..."

במשך אלפי שנים הייתה המלחמה המשכה של המדיניות, אולם באמצעים אחרים — אלימים. כאשר לא הייתה הדיפלומטיה מסוגלת להשיג יעד זה או אחר, פנו לשימוש בכוח מזוין. דחיית השימוש בכוחות מזוינים ודחיית האיום להשתמש בהם ביחד עם מחויבות ליישב סכסוכים בדרכי שלום פירושן — לפחות בעתיד, ובוודאי לא בעתיד הקרוב — מעבר לשיטה חדשה לחלוטין וחסרת תקדים של ניהול יחסים בינלאומיים, כאשר הכוחות המזוינים והמלחמה יחדלו לשמש כאמצעים של מדיניות...

בעוד שכתקופות קודמות אירע שלע-תים הושמדו עמים שלמים ותרבויות גדולות נכחדו כתוצאה ממלחמות, יכול היה